

*Рецензент: Литовченко І.Л., д.е.н., професор,
зав.кафедри маркетингу Одеського національного економічного
університету.*

22.05.2018

УДК 334.012.42:336.02

JEL Classification: M130 O230

Варналій Захарій

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

В статті досліджено вплив фіскальної політики України на розвиток малого і середнього бізнесу. Проаналізовано точки зору науковців щодо розуміння понять «фіскальна політика», «бізнес», «підприємництво». Виокремлено проблеми і недоліки, які негативно впливають на розвиток українського підприємництва. Зазначено, що найбільш дієвим є поєднання прямих та непрямих інструментів стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу у відповідності до вимог часу та з урахуванням конкретних політико-економічних чинників. Акцентовано увагу на тому, що раціональне застосування податкового, бюджетного інструментарію в процесі фіскального регулювання розвитку малого і середнього підприємництва сприяє підвищенню ефективності формування централізованих фондів та створює умови для соціально-економічного розвитку країни.

Виявлено, що фіскальній політиці України притаманні коротко-, та мікрострокові цілі. Це перешкоджає адекватному врахуванню майбутніх видатків та обмежує поточні інвестиції. Зазначено, що середньостроковою метою фіскальної політики має бути створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого і середнього підприємництва, залучення інвестицій та стимулювання інновацій. Серед основних заходів фіскальної політики у контексті її впливу

на розвиток малого та середнього бізнесу запропоновано: створення відповідної законодавчо-нормативної бази щодо забезпечення ефективного розвитку малого і середнього підприємництва; розвиток мережі інвестиційних та інноваційних фондів; удосконалення механізмів оподаткування малого і середнього бізнесу; зниження податкового навантаження із застосуванням диференційованого підходу; розширення функцій електронного сервісу; підвищення фіскальної транспарентності; створення умов для впровадження інновацій суб'єктами малого і середнього бізнесу та інші.

Ключові слова: фіскальна політика, бізнес, підприємництво, фіскальне регулювання, малий бізнес, середній бізнес.

Варналий Захарий

ФИСКАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

В статье исследовано влияние фискальной политики Украины на развитие малого и среднего бизнеса. Проанализированы точки зрения ученых относительно понимания понятий «фискальная политика», «бизнес», «предпринимательство». Выделены проблемы и недостатки, которые негативно влияют на развитие украинского предпринимательства. Отмечено, что наиболее действенным является сочетание прямых и косвенных инструментов стимулирования развития малого и среднего бизнеса в соответствии с требованиями времени и с учетом конкретных политико-экономических факторов. Акцентируется внимание на том, что рациональное применение налогового, бюджетного инструментария в процессе фискального регулирования развития малого и среднего предпринимательства способствует повышению эффективности формирования централизованных фондов и создает условия для социально-экономического развития страны. Выявлено, что фискальной политике Украины присущи кратко- и микростроковые цели. Это препятствует адекватному учету будущих расходов и ограничивает текущие

инвестиции. Отмечено, что среднесрочной целью фискальной политики должно быть создание благоприятной среды для ведения бизнеса, развития малого и среднего предпринимательства, привлечения инвестиций и стимулирования инноваций. Среди основных мер фискальной политики в контексте ее влияния на развитие малого и среднего бизнеса предложено: создание соответствующей нормативно-правовой базы по обеспечению эффективного развития малого и среднего предпринимательства; развитие сети инвестиционных и инновационных фондов; совершенствование механизмов налогообложения малого и среднего бизнеса; снижение налоговой нагрузки с применением дифференцированного подхода; расширение функций электронного сервиса; повышение фискальной транспарентности; создание условий для внедрения инноваций субъектами малого и среднего бизнеса, и другие.

Ключевые слова: фискальная политика, бизнес, предпринимательство, фискальное регулирование, малый бизнес, средний бизнес.

Zakharii Varnalii

FISCAL POLICY AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE

The article analyzes the influence of fiscal policy of Ukraine on the development of small and medium business. The points of view of scientists concerning understanding of concepts "fiscal policy", "business", "entrepreneurship" are analyzed. The problems and disadvantages that have a negative impact on the development of Ukrainian business are identified. It is noted that the most effective is the combination of direct and indirect tools for stimulating the development of small and medium-sized businesses in accordance with the requirements of time and taking into account specific political and economic factors. The emphasis is placed on the fact that the rational use of tax and budget instruments in the process of fiscal regulation of small and medium enterprises development contributes to the increase of the efficiency of the formation of

centralized funds and creates conditions for the socio-economic development of the country. It is revealed that Ukraine's fiscal policy is characterized by short- and short-term goals. This prevents adequate consideration of future expenses and limits current investments. It is noted that the medium-term objective of fiscal policy should be to create an enabling environment for doing business, developing small and medium-sized businesses, attracting investment and stimulating innovation. Among the main measures of fiscal policy in the context of its impact on the development of small and medium-sized businesses, it is proposed: the creation of an appropriate legislative and regulatory framework to ensure the effective development of small and medium-sized enterprises; development of a network of investment and innovation funds; improvement of taxation mechanisms for small and medium-sized businesses; reduction of tax burden using a differentiated approach; expanding the functions of the electronic service; increasing fiscal transparency; creation of conditions for introduction of innovations by subjects of small and average business; and other.

Keywords: fiscal policy, business, entrepreneurship, fiscal regulation, small business, middle business.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Зростання економіки України та покращення добробуту населення в умовах активних глобалізаційних процесів неможливе без проведення ефективного державного регулювання та безпосередньо фіскального регулювання розвитку малого і середнього бізнесу. Останній є невід'ємним структурним сегментом ринкового середовища, необхідною передумовою створення та функціонування ринкової економіки, складовою будь-якої господарської системи, без якої не може існувати та розвиватися економіка і суспільство в цілому. В цьому секторі створюється значна частина національних ресурсів, а його стан має вагомим значення для інвестиційної привабливості країни, залучення як зовнішніх так і внутрішніх інвестицій, підтримки економічних відносин з іншими державами. Будучи вагомим суб'єктом фінансових відносин, малий і середній бізнес оперативного реагує на зміни у фіскальній

сфері, відповідаючи підвищенням/зниженням кількості робочих місць, обсягів виробленої і реалізованої продукції тощо.

Іманентним для економіки України, поряд з наявністю внутрішніх конфліктів та економічною і політичною нестабільністю, є високий рівень тіньового сектору й недостатність фінансових ресурсів. Ситуація поглиблюється постійними змінами в фіскальній сфері та дивергенцією поставлених цілей і отриманих результатів. У зв'язку з цим актуалізуються питання щодо висвітлення наслідків впливу заходів фіскальної політики на розвиток малого і середнього бізнесу, обґрунтування напрямів усунення виявлених проблем для цілей стимулювання підприємницької діяльності в Україні. Останнім часом перманентність податкових і бюджетних реформ, які проводяться в країні, призводять до виникнення нових та загострення існуючих проблем в сфері фіскального регулювання. Це вимагає виявлення, розкриття в новій площині, вирішення низки проблем у сфері малого і середнього бізнесу в Україні, що виникли внаслідок недосконалості формування та реалізації фіскальної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях С. С. Гасанова, В. В. Зимовець, А. І. Крисоватого, Д. Нікітенко, М. О. Слатвінської, проаналізовано теоретичні та практичні аспекти фіскальної політики держави, розкрито окремі проблеми її впливу на економіку. Серед українських і зарубіжних науковців, які привнесли важливий вклад у дослідження проблем розвитку малого і середнього бізнесу, можна відзначити праці В. Л. Андрущенка, Я. В. Белінської, В. В. Буряковського, В. П. Вишневського, О. В. Зав'ялова, В. Куриляк, І. О. Луніної, П. В. Мельника, С. А. Музиченко, А. М. Піддєрьогіна, В. Є. Сахарова, А. М. Соколовської та інших. Більшість наукових досліджень присвячено проблематиці становлення і розвитку малого та середнього бізнесу, методам оцінювання його діяльності, механізмам державної підтримки й особливостям оподаткування, оцінюванню доцільності переходу суб'єктів малого підприємництва на спеціальні режими оподаткування.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Наукові напрацювання у сфері малого і середнього бізнесу, фіскальній сфері досить значні, проте, залишаються недостатньо

розробленими питання виявлення впливу заходів фіскальної політики на розвиток малого і середнього підприємництва в Україні, визначення напрямів усунення негативних проявів такого впливу та обґрунтування необхідності застосування стимулюючих інструментів фіскальної політики. Актуалізація і науково-практична значимість окреслених проблем, обумовлюють необхідність їх подальшого дослідження.

Мета – дослідити вплив фіскальної політики на розвиток малого і середнього бізнесу в Україні та запропонувати напрями усунення виявлених проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Малий і середній бізнес є основою сучасної європейської економіки та ключовим джерелом робочих місць, благодатним ґрунтом для бізнесових ідей. З одного боку це один із провідних секторів економіки, що стимулює її перебудову, формує нову соціальну верству підприємців-власників, створює додаткові робочі місця, насичує ринок споживчими товарами та послугами, здійснює швидку окупність витрат і забезпечує свободу ринкового вибору, з іншого - це найбільш динамічна та гнучка форма господарювання, яка характеризується високою мобільною здатністю, сприяє послабленню монополізму та активізує інноваційні процеси.

З метою виявлення впливу фіскальної політики на розвиток малого і середнього бізнесу доцільно розглянути точки зору авторів щодо розуміння понять «бізнес», «підприємство» та «фіскальна політика». Точки зору вчених щодо розуміння понять підприємство і бізнес різняться. Науковець В. Куриляк вважає, що “бізнес – це система діяльності, де організація виробництва товарів і послуг здійснюється тими, кому належать фактори виробництва з метою одержання прибутку”. [1, с. 78] У законодавчо-нормативних документах України застосовується аналогічний підхід, де бізнес трактується як певна господарська діяльність, яка провадиться або планується для провадження з використанням активів цілісного майнового комплексу [2], а „підприємство – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб’єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку”.

[3] Концентруючи увагу на самому процесі здійснення діяльності, методах і заходах її провадження, є сенс відмітити, що вона не обов'язково пов'язана з ризиком і інноваціями. Такий підхід надає можливість стверджувати про відмінність між підприємництвом і бізнесом. Водночас, зарубіжні вчені зазначають, що не всі нові організації малого бізнесу належать до тих, особливістю яких є ступінь інноваційності та впровадження нових продуктів. Через це підприємства малого бізнесу мають відмінності, так само як і ринки, де вони працюють. [4, с. 78–79] Однак, розглядаючи їх з позиції досягнення головної цілі діяльності – одержання прибутку, є сенс вживати ці поняття як тотожні.

Кожна країна має свій підхід щодо критеріїв розмежування суб'єктів підприємництва, наприклад у Німеччині це щорічний грошовий обіг компанії та кількість зайнятих, у США чисельність працівників та обсяг реалізації [5, с. 72], а в Японії такими критеріями є розмір капіталу, чисельність працюючих, галузева приналежність, у Великобританії – чисельність зайнятих, обсяг валової виручки, обсяг продажу, балансова вартість активів. [6, с. 29–30] У законодавчо-нормативних документах України суб'єкти мікро, малого та великого підприємництва розрізняються за такими критеріями як середня кількість працівників за звітний період та обсяг річного доходу від будь-якої діяльності. Тоді як визначення середнього підприємництва не надається, а лише зазначається, що ними є «всі інші суб'єкти господарювання». [3]

На думку професора А. І. Крисоватого під фіскальною політикою слід розуміти «регулювання державних видатків та податкових надходжень для забезпечення повної зайнятості, стабільності цін та економічного зростання, а також вплив держави на економічну кон'юнктуру шляхом зміни системи оподаткування і державних витрат». [7, с.11] Науковець М. О. Слатвінська розглядає фіскальну політику як складову фінансової і зазначає що це: «комплекс заходів, за допомогою яких відбувається регулювання податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів і внесків до позабюджетних державних цільових фондів та відповідних видатків з них для забезпечення повної зайнятості, стабільності цін, ефективного фінансування суспільно необхідних видатків, спрямованих на підвищення

конкурентоздатності економіки та стимулювання соціально-економічного зростання, а також вплив держави на економічну кон'юнктуру шляхом застосування широкого арсеналу фіскальних інструментів, засобів, методів (що мають відповідати ідеології розвитку суспільства), які діють через національну фінансову систему країни». [8, с.58] Тоді як Д. Нікитенко надає визначення фіскальної політики акцентуючи увагу на необхідності узгодження інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. А саме, як «систему заходів органів влади щодо оптимізації податкових надходжень та державних видатків для вирішення стратегічних завдань, які стоять перед державою та відповідають конкретним історичним умовам на засадах узгодження державних інтересів та економічних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. [9, с.7] Така позиція автора цілком виправдана і з нею варто погодитись, з огляду на те, що завдяки розвитку підприємництва формується значна частина фінансових ресурсів держави.

В економіці України малий і середній бізнес виконує низку функцій. Водночас, фіскальна політика може чинити на його розвиток як позитивний так і негативний вплив, адже притаманні їй внутрішній і зовнішній лаги відтермінують впровадження регуляторних заходів, а останні не завжди адекватно відображають реальну дійсність. Невід'ємною складовою фіскальної політики є формування і використання бюджетних коштів, завдяки яким здійснюється підтримка галузей виробництва, соціальний захист населення, стимулювання інноваційного розвитку та вплив на кон'юнктуру ринку. Рациональне застосування податкового, бюджетного інструментарію в процесі фіскального регулювання розвитку малого і середнього підприємництва сприяє підвищенню ефективності формування централізованих фондів та створює умови для соціально-економічного розвитку країни.

Для української економіки характерною є концентрація найбільшої кількості зайнятих у середньому та малому бізнесі, а саме – 80,4% від загальної кількості суб'єктів господарювання у 2016 році. Безпосередньо, частка зайнятих працівників у середньому бізнесі в 2016 році – 32,6% від загальної кількості суб'єктів господарювання, а у малому – 47,8% відповідно. [11] Однак, аналіз динаміки кількості зайнятих у малому та

середньому бізнесі, як у середніх підприємств, суб'єктів середнього підприємництва так і у малих підприємств, суб'єктів малого підприємництва, дає підстави стверджувати, що останніми роками відбувається зменшення кількості зайнятих у всіх названих групах (рис.1). Не зважаючи на те, що у 2016 році фінансові ресурси малих підприємств порівняно з попереднім роком збільшились майже на 10%, разом з тим, частка фінансових ресурсів малих підприємств у валовому внутрішньому продукті щороку скорочується. Скорочується також і частка фінансових ресурсів малих підприємств у загальних фінансових ресурсах держави. [11] Така динаміка співвідношення цих показників свідчить про негативні тенденції розвитку суб'єктів малого підприємництва, механічне викривлення фінансових пропорцій, кризу платежів та створення передумов для відходу бізнесу в тінь. У цьому контексті однією з головних причин вбачається недосконала фіскальна політика держави та безпосередньо реформи, які останнім часом мали місце в бюджетній та податковій сферах.

Як свідчать дані рисунку 1, з 2014 року, ситуація щодо зменшення кількості зайнятих у суб'єктів малого і середнього підприємництва поглибилася, адже до вже існуючих проблем бюджетно-податкового характеру додалися конфлікти політичного і соціального спрямування.

Слід відмітити, що зменшення кількості суб'єктів малого та середнього підприємництва і кількості зайнятих відбулося не зважаючи на низку законодавчо–нормативних документів регуляторного характеру, які були прийняті у 2014 році і мали створити умови для поліпшення бізнесу у різних сферах господарської діяльності, а саме: Закону України від 09.04.2014 № 1193-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру»; Закону України від 31.07.2014 № 1622-VII «Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2014 рік», яким зменшено тиск на суб'єктів підприємництва; Закону України від 15 квітня 2014 року № 1206-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення порядку відкриття бізнесу та встановлення принципу провадження господарської діяльності суб'єктами приватного права без застосування печаток», яким

скасовувалися вимоги щодо наявності у юридичної особи печатки тощо.

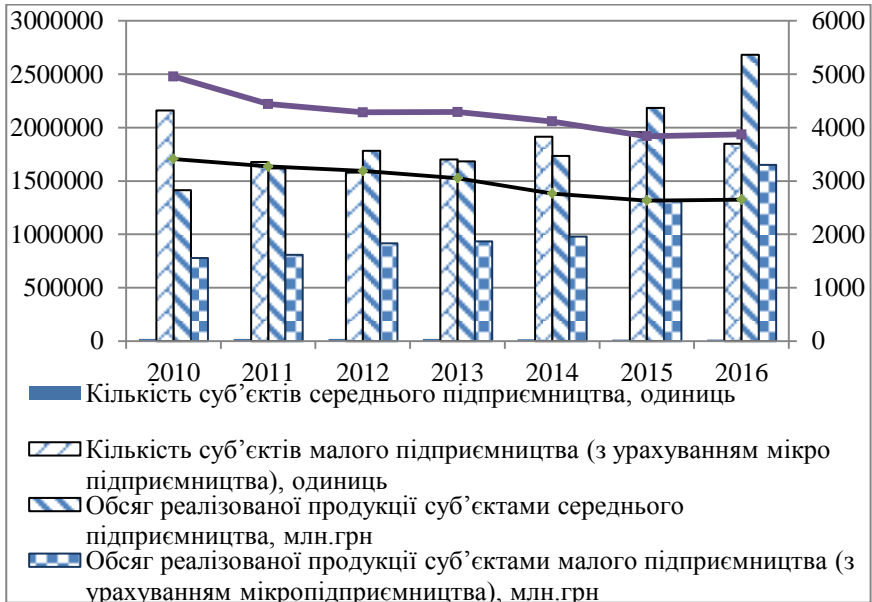


Рис. 1. Динаміка кількості малого і середнього підприємництва в Україні, кількості зайнятих у них осіб та і обсягів реалізованої продукції за період 2010-2016 рр.

В Україні досі однією з перешкод на шляху розвитку малого і середнього бізнесу залишається високий адміністративний тиск, з чим пов'язані надлишкові витрати коштів та часу. У більшості випадків, найбільш вразливими до цієї перешкоди є саме малий і середній бізнес, тому фіскальне регулювання має здійснюватись з урахуванням можливих наслідків для його діяльності. Як доводить практика, запорукою розвитку підприємництва є стабільне регуляторне середовище і зниження рівня корупції в економіці (між якими простежується тісний зв'язок). Так за даними рейтингу “Індекс сприйняття корупції 2017” Україна посіла 130 місце із 180 країн світу. [12] Це доводить, що корупція залишається однією з вагомих проблем для бізнесу.

Окреслені проблеми поглиблюються наявністю: суперечностей і прогалин українського фіскального законодавства, бюрократичних перешкод, дефіциту фінансових ресурсів, часткового виконання завдань щодо формування надійної фінансової бази функціонування органів місцевого самоврядування за рахунок місцевих податків і зборів. [13, с. 15-18] Тоді як, з огляду на необхідність фінансового забезпечення Програм сприяння розвитку підприємництва в Україні, які реалізуються на місцях, зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування є на часі.

Для вирішення зазначених вище проблем науковцями пропонується низка заходів серед яких, - спрощення доступу малого і середнього бізнесу до тендерів, що з одного боку, дозволить підвищити конкуренцію і, відповідно, зменшити державні витрати на закупівлі, а з іншого – створить додатковий попит на продукцію малих та середніх підприємств. Для збільшення частки малого і середнього бізнесу у державних закупівлях пропонується встановити чітку квоту, або ж створити умови, за яких частка такого бізнесу у закупівлях буде зростати за рахунок конкурентних малих і середніх підприємств. Вбачається, що такий спосіб сприятиме розвитку конкуренції. [14, с. 15-18] Враховуючи, що малий і середній бізнес має вагомe соціально-економічне значення, держава повинна посилити підтримку підприємницьких ініціатив шляхом сприяння доступу до фінансування, підвищення фіскальної транспарентності та поінформованості підприємців, забезпечення стабільності бюджетного фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва, створення сприятливих умов для розвитку бізнесу тощо. Для зменшення впливу недоліків, що виникають у процесі фіскального регулювання, підтримка програм стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу має супроводжувалась проведенням тренінгів, навчань, підвищенням підприємницької культури.

Слід відмітити, що фіскальній політиці України, притаманні коротко-, і навіть мікрострокові цілі, що з одного боку, перешкоджає адекватному врахуванню майбутніх видатків, які пов'язані з демографічними характеристиками населення, а з іншого – обмежує поточні інвестиції в інноваційні чинники

довгострокового економічного зростання (фундаментальна наука, дослідження і розробки, освіта, підвищення кваліфікації та ін..). У розвинених країнах для інноваційної діяльності малих та середніх підприємств створені не просто сприятливі умови, а більш вигідні, ніж для великих компаній, що виражається у розмірі ставок інноваційного податкового кредиту. Наприклад, у Франції для представників малого бізнесу, що провадять інноваційну діяльність, надається дослідницький податковий кредит зі ставкою 50% у рік на здійснення проекту та 40 % у другий рік. [15, с.50] Тоді як в Україні у 2014-2016 роках серед загальної кількості підприємств з технологічними інноваціями, які отримали державну допомогу на здійснення інноваційної діяльності, частка малих і середніх підприємств які отримали таку допомогу від центрального уряду складала 1,3%, а від місцевих та регіональних органів влади 4,4%. Цей показник є занадто малим, з огляду на те, що у 2014-2016 роках 87% малого і середнього підприємництва займалися інноваційною діяльністю. [11]

Для визначення рівня розвитку бізнесу України серед інших країн, є сенс розглянути позицію України у світовому рейтингу щодо легкості ведення бізнесу у 2018 році. За даними Doing Business-2018 Україна піднялася на чотири пункти у рейтингу, посівши 76 місце серед 190 країн світу порівняно з попереднім роком у якому вона займала 80 місце. [16] У порівнянні із 2017 роком, позиції покращилися за показниками: оподаткування – із 84-го до 43-го місця, отримання дозволів на будівництво – із 140 на 35-е місце. Втім, у більшості сфер, відмічається погіршення показників, а саме: реєстрація підприємства - з 20-го до 52-го місця; захист інвестора – з 70-го на 81-е місце; реєстрація власності – із 63-го до 64-го місця; вирішення проблем із неплатоспроможністю – із 141-го до 150-го місця; міжнародна торгівля – із 115-го до 119-го місця; доступ до отримання кредитів – із 20-го до 29-го місця. [16] Саме на покращенні цих показників у комплексі з фіскальними заходами необхідно акцентувати увагу задля підвищення якісних параметрів впровадження фіскальної політики в Україні, що істотно поступаються європейським стандартам. Це вимагає від уряду, поряд з вже зазначеними вище заходами, проводити подальшу системну роботу щодо подолання

існуючого розриву за наступними напрямками: усунення адміністративних бар'єрів на шляху розвитку малого підприємництва; забезпечення надійної соціальної захищеності і безпеки підприємців; скорочення кількості контролюючих органів та підвищення рівня захисту прав власності; усунення проблем організаційного характеру, які виникають при взаємодії малого і середнього бізнесу та державними структурами; підвищення фіскальної транспарентності.

Доцільно відмітити, що за даними рейтингу Paying Taxes 2018 [17] Україна покращила свої позиції в порівнянні з попередніми роками і посіла 43 місце із 190 країн (табл.1). Наприклад, час на сплату податків у 2018 році склав 328 годин за рік, кількість податкових платежів в рік - 5, загальна ставка податку - 37,8%. Однак, не всі проблеми є вирішеними та потребують подальшого усунення.

Таблиця 1

Україна в рейтингу Paying Taxes [17]

Показники	Paying Taxes 2013	Paying Taxes 2014	Paying Taxes 2015	Paying Taxes 2016	Paying Taxes 2017	Paying Taxes 2018
Загальне податкове навантаження,%	55,4	54,9	52,9	52,2	51,9	37,8
Час на сплату податків, годин	491	390	350	350	356	328
Кількість платежів	28	28	5	5	5	5
Місце у рейтингу	165	164	108	107	84	43

На думку О. Музиченко, витрати на дотримання податкового законодавства залежать від розміру підприємства за рівнем доходу. Науковець зазначає, що малі підприємства мають найбільші витрати, якщо порівняти ці витрати з доходом підприємства. Більш того, за даними дослідження Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації (IFC) «Вартість дотримання податкового законодавства в Україні» вони досягають 8% річного доходу. Ці витрати можна порівняти з додатковим податком, який підвищує фіскальне навантаження на малий і середній бізнес, адже ставить їх в невідгдане становище у порівнянні з великими підприємствами (аналогічні витрати останніх складають лише 0,03% їх доходів). [18, с.6] Така ситуація дестимулює підприємницьку ініціативу, самостійну зайнятість, процес

залучення інвестицій і може перешкоджати створенню нових підприємств малого і середнього бізнесу.

Протягом 2016-2018 років, з метою покращення ситуації що склалася в економіці України, до Податкового і Бюджетного кодексів та інших законодавчо-нормативних документів було внесено ряд змін, а саме: запроваджено реєстрацію в єдиній базі даних індивідуальних податкових консультацій; для сприяння зниженню корупції запроваджено єдиний публічний реєстр заяв на відшкодування ПДВ; запроваджено бюджетну дотацію для стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку сільськогосподарських товаровиробників і скасовано спеціальний режим оподаткування ПДВ, що застосовувався такими виробниками; податкові інспекції переорієнтовано на сервісне обслуговування платників податків; запроваджено середньострокове бюджетне планування та ін. Водночас у 2016 році Кабінетом Міністрів України затверджено план заходів щодо дерегуляції господарської діяльності, виконання якого мало сприяти розв'язанню нагальних проблем у сферах надання адміністративних послуг, державного нагляду, інформаційних технологій, митного, валютного та податкового регулювання. Однак, не дивлячись на низку заходів які проводились в фіскальній сфері невирішеними залишаються проблеми серед яких: переважно фіскальний характер системи оподаткування; значне ухилення від сплати податків; відтік капіталів і робочої сили за кордон; недосконалий механізм митно-тарифного регулювання; обмежене бюджетне фінансування внаслідок економічної рецесії 2014-2015 років; обмеженість доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до майнових і фінансових ресурсів; несправедливість і нерівномірність розподілу фіскального навантаження та інші.

На початку 2018 року, з метою покращення ситуації у фіскальній сфері, було прийнято ряд документів якими: передбачено забезпечення можливості українських підприємств при імпорті обладнання для власного виробництва на території України розстрочити сплату податку на додану вартість на термін до 2 років без нарахування процентів, пені та штрафів, зокрема, встановлено Порядок надання такого розстрочення; запущено механізм функціонування системи зупинення

реєстрації податкових накладних/розрахунків коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних; започатковано створення в Україні Центру підтримки технологій та інновацій, робота якого сприятиме спрощенню доступу до спеціалізованих баз даних патентної та науково-технічної інформації для винахідників, малих та середніх підприємств та ін.. Разом з тим стабільно високий рівень тінізації економіки України, що у 2017 році склав 32%, свідчить про наявність низки проблем у фіскальній сфері. Цей показник в Україні є значно вищим ніж у європейських країнах де він має тенденцію стабільного зниження і оцінюється на рівні 22,77% ВВП. [19] Варто зазначити, що динаміка детінізації стримується нерозв'язаними проблемами, у тому числі, значними викликами щодо стабільності фінансової системи країни. Крім того, на гальмування процесу детінізації наряду із загальною спадною макроекономічною динамікою істотно впливають такі чинники, як: непередбачуваність змін у податковому законодавстві, що спричиняють збільшення кількості помилок економічних суб'єктів при нарахуванні та сплаті податків і зборів та підштовхують їх до відходу в тінь; не оформлення трудових відносин та виплата заробітних плат «у конвертах»; оформлення цивільно-правових договорів замість трудових. Наприклад, протягом 2017 року під час перевірок порушення законодавства встановлено в 60 % перевірених суб'єктів господарювання. За рахунок вжитих заходів податкового контролю було виявлено близько 5 тис. найманих осіб, праця яких використовувалася роботодавцем без оформлення трудових відносин. За результатами вжитих органами Державної фіскальної служби заходів залучено до державної реєстрації майже 26 тис. громадян, які здійснювали підприємницьку діяльність без реєстрації. До бюджету додатково сплачено понад 19 млн грн. податків. [20]

Введений в Україні ще у 2014 році мораторій на планові перевірки малого і середнього бізнесу з 2017 року став більш формальним, оскільки на 14 органів він не поширювався. Втім, навіть враховуючи його часткову лібералізацію, кількість перевірок бізнесу за останні роки істотно знизилася, а саме у 2016 році в порівнянні з 2013 роком відмічено зниження вдвічі. Не дивлячись на позитивні кроки в бік зниження кількості

перевірок, окреслені вище чинники та стабільно високий рівень тінізації економіки свідчать, що заходи фіскальної політики у цьому напрямку є не ефективними і потребують перегляду. Належної інтенсивності процес детінізації економіки набуде тоді, коли в державі, шляхом поліпшення інвестиційного та підприємницького клімату в країні, а також зниження рівня корупції та підвищення ефективності фіскальної політики, будуть створені стабільні сприятливі умови для нарощення суб'єктами малого і середнього бізнесу економічної активності в легальній економіці. У цьому контексті слід зазначити, що середньостроковою метою фіскальної політики має бути створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого і середнього підприємництва, залучення інвестицій та стимулювання інновацій. Для її реалізації необхідно: скоротити кількість документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності; скасувати регуляторні акти, що ускладнюють ведення бізнесу; скоротити кількість органів державного контролю; впровадити нові електронні державні інформаційні системи та забезпечити надання послуг для бізнесу в електронному вигляді; удосконалити фіскальний механізм; підвищити ефективність податкових інструментів, які стимулюють пріоритетні галузі діяльності. У зв'язку із наявністю вище зазначених недоліків і проблем, викристалізовується необхідність вдосконалення ризикорієнтованого фіскального контролю та налагодження партнерських відносин між фіскальними органами та іншими органами фінансового контролю і платниками податків.

Серед основних заходів фіскальної політики у контексті її впливу на розвиток малого і середнього бізнесу в Україні вбачається: створення відповідної законодавчо-нормативної бази щодо забезпечення ефективного розвитку малого і середнього підприємництва; розвиток мережі інвестиційних та інноваційних фондів; удосконалення механізмів оподаткування малого і середнього бізнесу; зниження податкового навантаження (загальний рівень оподаткування українських підприємств становить 37,8% їх прибутку, на противагу країнам Східної Європи та Центральної Азії, де податкове навантаження на прибуток складає 33,1% [17;20]); розширення функцій електронного сервісу «Електронний кабінет платника податків»;

підвищення прозорості адміністрування митних платежів; розміщення бази індивідуальних консультацій та переліку чинних податкових стимулів для малого і середнього бізнесу на офіційному веб-сайті Державної фіскальної служби; створення умов для впровадження інновацій суб'єктами малого і середнього бізнесу та ін.. Крім того, з боку держави мають бути застосовані інструменти фіскальної політики (безпосередньо податкові та бюджетні), які нададуть можливість створити умови для зниження зацікавленості заробітчачан у зовнішній міграції, а суб'єктів господарювання спонукатимуть до створення нових та збереження існуючих робочих місць. Негативні тенденції соціально-економічного розвитку України зумовили формування та розвиток масштабних потоків зовнішньої трудової міграції. З метою її зупинення/зменшення державі необхідно переглянути цілі фіскальної політики та її інструментарій, з позиції полегшення ведення малого і середнього бізнесу та надання можливостей для відкриття високотехнологічних підприємств. Держава має проводити реформи щодо розбудови України як динамічної економіки з високим попитом на робочу силу з адекватною заробітною платою. Проведення детінізації заробітних плат та їх підвищення мають бути головними інструментами зниження відтоку робочої сили. За даними Державного комітету статистики 71% українських трудових мігрантів головною причиною називають низьку заробітну плату. З 2013-го по 2016 рік в Україні кількість економічно активного населення скоротилася з 21 млн до 18 млн. осіб.[11] Починаючи з 2015 року, бюджет щороку недоотримує близько 40 млрд грн у зв'язку з міграцією українців за кордон. [20] За даними Центру економічної стратегії, більше 4 млн українців є трудовими мігрантами, а це близько 16% працездатного населення. [21]

Додатковим сигналом до подальших дій у фіскальній сфері для українського уряду має бути висунута від 18 січня 2018 року Європейською Комісією пропозиція державам-членам ЄС, яка стосується запровадження більшої гнучкості у встановленні ставок податку на додану вартість, з метою створення кращого податкового середовища для сприяння розвитку малого і середнього підприємництва (в рамках реалізації «2016 VAT Action Plan»). Такі заходи, за відсутності

позитивних зрушень фіскального регулювання розвитку малого і середнього бізнесу в нашій державі, можуть поглибити проблеми відтоку робочої сили з України.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Розвиток малого та середнього бізнесу і реалізація підприємницького потенціалу можливі за умов виваженої фіскальної політики з чітко визначеними довго-, середньо- та короткостроковими цілями, а також за наявності дієвих фіскальних інструментів підтримки і стимулювання підприємницького сектору. У цьому контексті вбачається доцільним застосовувати диференційований підхід щодо здійснення фіскального регулювання розвитку середнього, малого та мікро бізнесу. В процесі формування та реалізації фіскальної політики він дозволить найбільш ефективно враховувати сильні і слабкі сторони об'єктів регулювання, здійснювати прогнозування можливих наслідків застосування фіскальних інструментів. Крім того, з метою стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу необхідне усунення низки вищезазначених проблем в тому числі організаційного та інформаційного характеру, а також розробки заходів щодо зниження рівня корупції, усунення адміністративних бар'єрів на шляху розвитку малого підприємництва; скорочення кількості контролюючих органів та підвищення рівня захисту прав власності; підвищення фіскальної транспарентності та поінформованості підприємців; посилення підтримки підприємницьких ініціатив шляхом сприяння доступу до фінансування; забезпечення стабільності бюджетного фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва; підвищення прозорості адміністрування митних платежів; розміщення бази індивідуальних консультацій та переліку чинних податкових стимулів для малого і середнього бізнесу на офіційному веб-сайті Державної фіскальної служби; створення умов для впровадження інновацій суб'єктами малого і середнього бізнесу; розвиток мережі інвестиційних та інноваційних фондів; удосконалення механізмів оподаткування малого і середнього бізнесу та інше. Водночас, на порядок денний виходить необхідність зміни пріоритетів та переорієнтування економічного вектору на підтримку внутрішнього виробника, розвитку та підтримки

малого і середнього бізнесу, створення нових робочих місць, виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Остання декларує створення сприятливих умов для відкриття, ведення і зростання бізнесу та розкриття потенціалу підприємництва, що можливо досягнути за рахунок застосування ефективного механізму фіскального стимулювання. Вагома роль у цьому напрямку має бути відведена податковим та бюджетним стимулам.

Світовий досвід свідчить, що непрямі інструменти сприяння розвитку малого і середнього бізнесу є більш ефективними, оскільки вони мають ширший фрейм. Втім, пряма підтримка є більш цільовою, що дозволяє впливати на невеликі групи підприємств, діяльність яких, потенційно, матиме значний соціальний чи економічний ефект (у тому числі, завдяки синергетичному ефекту). Найбільш дієвим є поєднання прямих та непрямих інструментів стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу у відповідності до вимог часу та з урахуванням конкретних політико-економічних чинників. Дієвість фіскальних стимулів доведена їх використанням у зарубіжній практиці і потребує адаптації до українських реалій. Наприклад для новостворених малих підприємств та підприємств, які працюють в пріоритетних галузях варто застосовувати податковий кредит та знижені ставки оподаткування. Такі заходи фіскальної політики сприятимуть підвищенню ділової активності суб'єктів малого і середнього бізнесу та, як наслідок, збільшенню сукупних податкових надходжень які формують централізовані фонди фінансових ресурсів. Перспективи подальших досліджень полягають у формуванні і реалізації фіскальної політики України з урахуванням аналізу актуальності змін та їх наукової обґрунтованості.

Література

1. Куриляк В. Малий і середній бізнес в Україні та сприяння йому на основі розвитку освітньої інфраструктури // Вісник Тернопільської академії народного господарства. Спец.випуск за матер. 3-ї міжнар. наук. конф. “Проблеми

економічної інтеграції України в Європейський Союз: регіональні і соціально-економічні аспекти”. – Тернопіль, 1998. – С. 78–80.

2. Постанова, Стандарт „Про затвердження Національного стандарту № 1 „Загальні засади оцінки майна і майнових прав” від 10.09.2003р. №1440 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. - Режим доступу до матер.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1440-2003-%EF>.(2018, березень, 15)

3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 №436-IV зі змінами та доповненнями від 09.07.2009 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до матер.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>. (2018, березень, 25)

4. Managing economic development: A guide to state and local leadership strategies / [Luke J.S., Ventriss C., Reed B.J., Reed C.M.]. – S.F.; L.: Jossey-Bass, 1988. – P. 78–79.

5. Малий та середній бізнес: навч. посіб. / [Сахаров В. Є., Белінська Я. В., Зав’ялова О. В., Паценко О. Ю. та ін.]; за ред. В. Є. Сахарова. – К.: ВНЗ „Національна академія управління”, 2003. – 368 с.

6. Слатвінська М. О. Альтернативні системи оподаткування малого бізнесу: стан, проблеми, перспективи: моногр. / М. О. Слатвінська. - Одеса: ОНЕУ, 2012. – 252 с.

7. Крисоватий А. І. Оподаткування і ринок: умови та можливості поєднання [Текст] : моногр. / А. І. Крисоватий. – Тернопіль : Вид-во Карп’юка, 2000. –246 с.

8. Слатвінська М. О. Фіскальна політика: дискусійність наукових поглядів / М. О. Слатвінська // Вісник черкаського університету. Серія: Економічні науки. – 2018. – №1. – С. 53-61.

9. Нікитенко Д.В. Фіскальна політика розвитку підприємництва в трансформаційній економіці: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон.наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Д. В. Нікитенко. – К., 2005. – 16 с.

10. Нікитенко Д.В. Фіскальна політика розвитку підприємництва в трансформаційній економіці: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон.наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Д. В. Нікитенко. – К.,2005. – 16 с.

11. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

– Дата останнього доступу : 23.03.2018 р. – Назва з екрану. (2018, березень, 23)

12. Індекс сприйняття корупції -2017 в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/research/index-koruptsiyi-cpi-2017/> (2018, березень, 28)

13. Мельник В. М. Податкова політика України в умовах імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом / В. М. Мельник, Т. В. Кошук // Фінанси України.–2016.– № 7.– С.7-25.

14. Біла книга. Політика розвитку МСП в Україні. Як реалізувати потенціал малого та середнього підприємництва в Україні / Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Київ – 2015. – С.12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://radakmu.org.ua/uploads/file/-/whitebook_sme2015.pdf (2018, квітень, 2)

15. Глебова А. І. Європейський досвід підтримки інноваційного малого і середнього підприємництва / А. І. Глебова // Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. – 2014. – Вип. 2. – С. 47-52.

16. Doing Business Reports / The World Bank IBRD IDA. – Retrieved from: <http://www.doingbusiness.org/en/reports> (2th, April, 2018)

17. Paying taxes / The word Bank Group [Електронний ресурс] / The word Bank. – Retrieved from: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax.html> (2th, April, 2018)

18. Музиченко О. Оподаткування малого бізнесу в Україні / О. Музиченко // III Європейський Конгрес малих і середніх підприємств. Польща: Катовице, «СИСТЕМА ПЛЮС», 2013. – С.1-9.

19. Інфляційний звіт НБУ 2018 [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=742185 (2018, квітень, 28)

20. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sfs.gov.ua> – Дата останнього доступу: 23.03.2018 р. – Назва з екрану. (2018, березень, 23)

21. Майже 4 мільйони українців є трудовими мігрантами / Інформаційне агентство УНІАН дослідження 23 квітня 2018

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/10091891-mayzhe-4-milyoni-ukrajinciv-ye-trudovimi-migrantami-doslidzhennya.html> (2018, квітень, 25)

1. Kurylyak V. Malyy i seredniy biznes v Ukraini ta spryyannya yomu na osnovi rozvytku osvith'oyi infrastruktury // Visnyk Ternopil's'koyi akademiyi narodnoho gospodarstva. Spets.vypusk za mater. 3-yi mizhnar. nauk. konf. “Problemy ekonomichnoyi intehtratsiyi Ukrainy v Yevropeys'kyy Soyuz: rehional'ni i sotsial'no-ekonomichni aspekty”. – Ternopil', 1998. – S. 78–80.

2. Postanova, Standart „Pro zatverdzhennya Natsional'noho standartu # 1 „Zahal'ni zasady otsinky mayna i maynovykh prav” vid 10.09.2003r. #1440 [Elektronnyy resurs] / Kabinet Ministriv Ukrainy. - Rezhym dostupu do mater.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1440-2003-%EF>. (2018, berezen', 15)

3. Hospodars'kyy kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 #436-IV zi zminamy ta dopovnennyamy vid 09.07.2009 [Elektronnyy resurs] / Verkhovna Rada Ukrainy. – Rezhym dostupu do mater.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>. (2018, berezen', 25)

5. Malyy ta seredniy biznes: navch. posib. / [Sakharov V. Ye., Belins'ka Ya. V., Zav"yalova O. V., Patsenko O. Yu. ta in.]; za red. V. Ye. Sakharova. – K.: VNZ „Natsional'na akademiya upravlinnya”, 2003. – 368 s.

6. Slatvins'ka M. O. Al'ternatyvni systemy opodatkovannya maloho biznesu: stan, problemy, perspektyvy: monohr. / M. O. Slatvins'ka. - Odesa: ONEU, 2012. – 252 s.

7. Krysovaty A. I. Opodatkovannya i rynek: umovy ta mozhyvosti poyednannya [Tekst] : monohr. / A. I. Krysovaty. – Ternopil' : Vyd-vo Karp"yuka, 2000. –246 s.

8. Slatvins'ka M. O. Fiskal'na polityka: dyskusiynist' naukovykh pohlyadiv / M. O. Slatvins'ka // Visnyk cherkas'koho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky. – 2018. – #1. – S. 53-61.

9. Nikytenko D.V. Fiskal'na polityka rozvytku pidpryyemnytstva v transformatsiyani ekonomitsi: avtoref.dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand..ekon.nauk: spets. 08.01.01 «Ekonomichna teoriya» / D. V. Nikytenko. – K., 2005. – 16 s.

10. Nikytenko D.V. Fiskal'na polityka rozvytku pidpryyemnytstva v transformatsiyani ekonomitsi: avtoref.dys. na

zdobuttya nauk. stupenya kand..ekon.nauk: spets. 08.01.01
«Ekonomichna teoriya» / D. V. Nikytenko. – K.,2005. – 16 s.

11. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Data ostann'oho dostupu : 23.03.2018 r. – Nazva z ekranu. (2018, berezen', 23)

12. Indeks spryynyattya koruptsiyi -2017 v Ukraini [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2017/> (2018, berezen', 28)

13. Mel'nyk V. M. Podatkova polityka Ukrainy v umovakh implementatsiyi Uhody pro asotsiatsiyu z Yevropeys'kym Soyuzom / V. M. Mel'nyk, T. V. Koshchuk // *Finansy Ukrainy*. – 2016. – # 7. – S. 7-25.

14. Bila knyha. Polityka rozvytku MSP v Ukraini. Yak realizuvaty potentsial maloho ta seredn'oho pidpryyemnytstva v Ukraini / Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Kyiv – 2015. – S.12. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://radakmu.org.ua/uploads/file/-/whitebook_sme2015.pdf (2018, kviten', 2)

15. Hlyebova A. I. Yevropeys'kyy dosvid pidtrymky innovatsynoho maloho i seredn'oho pidpryyemnytstva / A. I. Hlyebova // *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky. Mykolayivs'kyy natsional'nyy universytet imeni V. O. Sukhomlyns'koho*. – 2014. – Vyp. 2. – S. 47-52.

18. Muzychenko O. Opodatkuvannya maloho biznesu v Ukraini / O. Muzychenko // *III Yevropeys'kyy Konhres malykh i srednikh pidpryyemstv. Pol'sha: Katovytse, «SYSTEMA PLYuS»*, 2013. – S.1-9.

19. Inflyatsiynyy zvit NBU 2018 [Elektronnyy resurs] / Natsional'nyy bank Ukrainy. – Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=742185 (2018, kviten', 28)

20. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi fiskal'noyi sluzhby Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.sfs.gov.ua> – Data ostann'oho dostupu: 23.03.2018 r. – Nazva z ekranu. (2018, berezen', 23)

21. Mayzhe 4 mil'yony ukrayintsiv ye trudovymy mihrantamy / *Informatsiyne ahent-stvo UNIAN doslidzhennya 23 kvitnya 2018* [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu:

28.05.2018

УДК 332.122:330.322.2(477)

JEL Classification: O018

Доброва Наталя, Сидоренко Олена

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЯК ФУНДАМЕНТ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

У статті розкриваються наукові підходи щодо тлумачення сутності поняття «інвестиційна привабливість». З'ясовано фактори впливу на розвиток бізнесу в Україні і причини низької інвестиційної активності регіонів. Розглянуто та проаналізовано обсяги надходження інвестицій в регіони країни. Виявлено проблеми, що перешкоджають поліпшенню інвестиційної привабливості регіонів та запропоновано шляхи вирішення цих проблем. З'ясовано, що формувати в Україні привабливе інвестиційне середовище, потрібно з активних державних дій, спрямованих на зміну правового, економічного, політичного поля.

У статі проведено дослідження, яке показує, що інвестиційне середовище країни є важливим фактором її розвитку, саме тому важливими постають інструменти покращення соціально-економічного життя країни та регіонів. На сьогодні їх роль у господарській діяльності суб'єктів господарювання поступово зростає. Проведений аналіз стану регіонів країни свідчить, що інвестиційна привабливість України загалом на даний момент знаходиться не в найкращому становищі, саме тому в статті було проаналізовано обсяги інвестицій в регіони України. В результаті аналізу інвестиційної привабливості було виявлено основні проблеми, які